

Вільгельм фон Гумбольдт. Теорія мови та психологічний напрямок у мовознавстві.

- ◆ В першій половині ХІХ ст. розпочинається формування **сучасної теорії мови**. Інтенсивний розвиток порівняльно-історичного напрямку супроводжується посиленням уваги до питань сутності мови, взаємозв'язку мови та мислення, взаємодії мови зі світоглядом народу й окремої людини.
- ◆ Зародження інтересу до вказаної та подібної тематики значною мірою пов'язано з постаттю **Вільгельма фон Гумбольдта** (1767–1835).

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ На переконання **В. фон Гумбольдта**, мова займає особливе місце в житті окремої людини та всього соціуму.

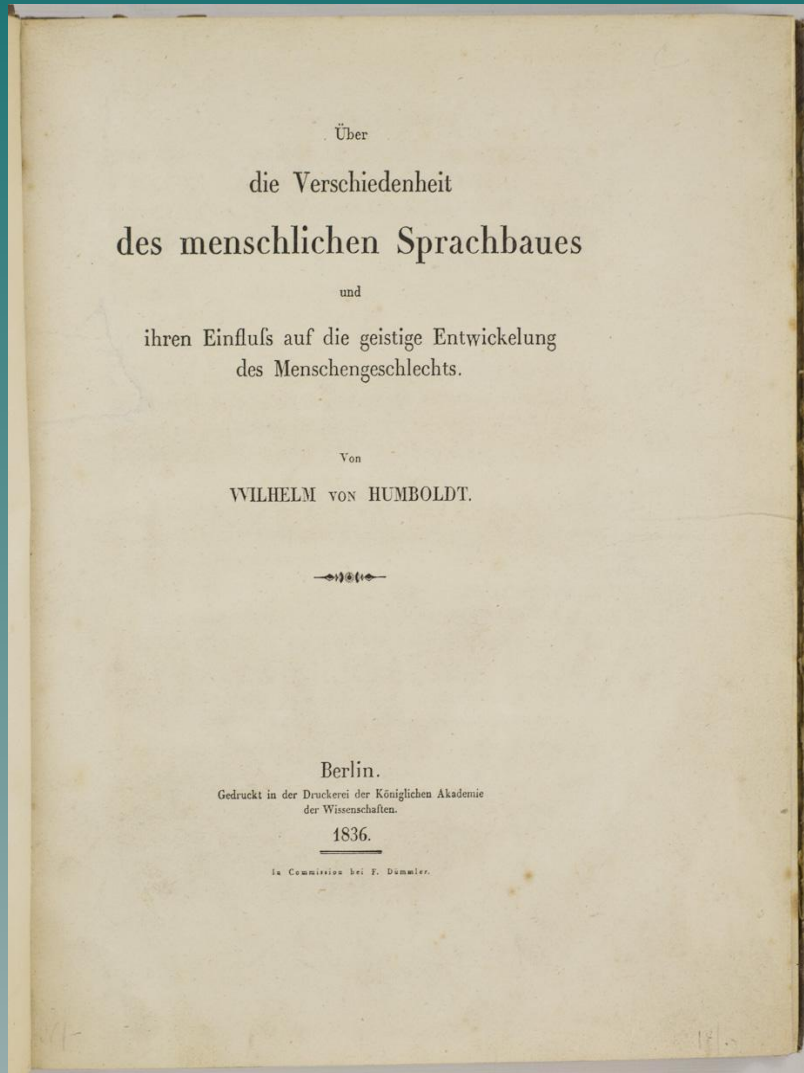
Формулюється масштабне завдання: «дослідити функціонування мови в найширшому обсязі – у тому числі стосовно мислення та чуттєвого сприйняття».

- ◆ **В. фон Гумбольдт** працює в парадигмі перших результатів порівняльно-історичних та типологічних студій початку ХІХст. Спостерігається також вплив ідей німецьких романтиків, зокрема щодо вивчення матеріальної та духовної культури народів, пошуків “прамови” і “прабатьківщини” тощо.

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ Вчений виступає за порівняння споріднених і неспоріднених мов з метою виявлення загальних закономірностей їхньої побудови та функціонування. Зазначені ідеї знаходять вираження в роботах «Про порівняльне вивчення мов стосовно до різних епох їхнього розвитку» (1820 р.), «Про виникнення граматичних форм і їх вплив на розвиток ідей» (1822), «Про буквене письмо і його зв'язок із будовою мови» (1824) та ін.

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ Найбільш відома робота — «Про мову *каві* на острові Ява» (1836 р., видана посмертно братом Олександром Гумбольдтом).
- ◆ Основна тема — зв'язок мови з духовним та інтелектуальним життям людини.

Вільгельм фон Гумбольдт

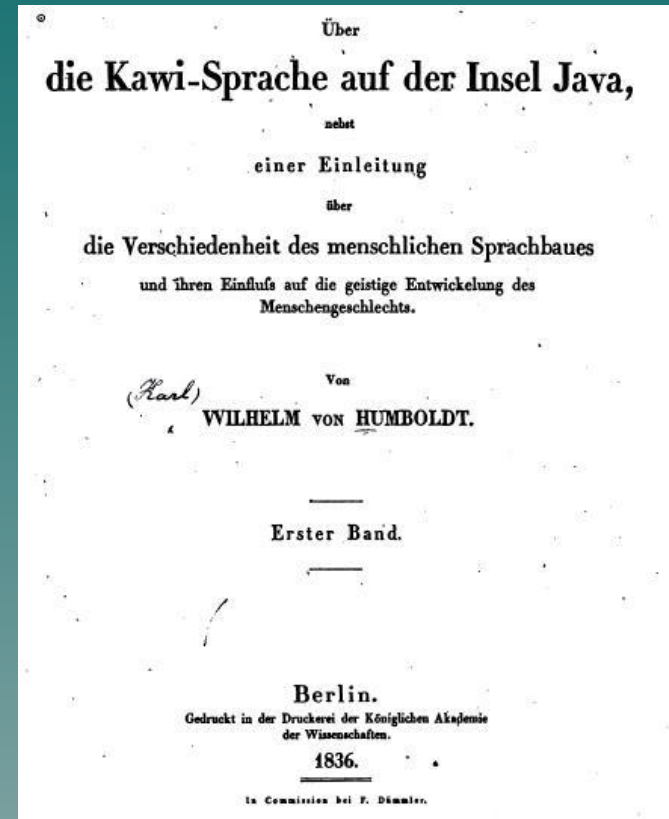
- ◆ Мова **каві** – давня літературна мова мешканців островів Ява, Балі та ін. Своєрідний гібрид місцевих малайських мов і санскриту.

Дослівно перекладається «мова поетів», *каві* на санскриті означає «поет».

- ◆ Поява **каві** пояснюється потужним впливом індійської культури, що охопила вищі верстви суспільства.

При цьому морфологія залишилася “місцевою” – малайсько-полінезійської мовної сім’ї, а лексикон розвивався, переважно, за рахунок інтенсивного запозичування із санскриту та інших індійських мов.

- ◆ Свого часу **каві** відігравала роль мови з найвищим соціальним статусом, нині використовується в обрядах, церемоніях, художній літературі зі стилістичною метою.

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ **Основні аспекти лінгвістичної спадщини**
- ◆ **Сутність мови**
Гумбольдт виступає проти розуміння мови виключно як засобу комунікації:
«...людина не настільки беззахисна, і для організації взаємодопомоги вистачило б нечленороздільних вигуків».

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ Для **Гумбольдта** «мова – не просто зовнішній засіб підтримування суспільних зв'язків, але (вона) закладена в самій природі людини й необхідна для розвитку її духовних сил та формування світогляду».
- ◆ Тому вивчення мови служить "меті пізнання людством самого себе і свого відношення до довкілля".
- ◆ **Гумбольдт** підкреслює суспільний характер мови: вона «розвивається лише в суспільстві, й людина розуміє себе настільки, наскільки досвідом встановлено, що її слова зрозумілі також іншим».
- ◆ Вчений вказує на складний взаємозв'язок індивідуального та соціального у мовленнєвій діяльності: «Мова має самостійне буття, і хоча дійсне життя отримує лише внаслідок використання поміж людьми, в сутності своїй не залежить від окремих осіб».

Вільгельм фон Гумбольдт

◆ Походження та розвиток мови

На переконання **В. фон Гумбольдта**, виникнення та еволюція мови спричинені не зовнішніми (комунікативними) потребами, а стають виявом т. зв. внутрішньої природи людини. «Людина є людиною лише завдяки мові, а для того, щоб створити мову, вона вже повинна стати людиною».

◆ Слідом за романтиками, вчений виділяє два етапи розвитку мови.

Для **першого** характерна інтенсивна звукотворчість; це так звана епоха утворення форм – фонетичних і граматичних. Багатство форм стає свого роду компенсацією примітивного мислення.

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ На **другому** етапі «творення форм» значно сповільнюється, але в цей час «бурхливо розвивається думка», і саме тоді кожна мова набуває своєї специфіки. Це стосується, насамперед, лексикону, ідіоматики, стилістики.

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ **Співвідношення мови й мислення**

Для *Гумбольдта* мислення завжди тісно пов'язане з мовою, оскільки «інакше думка не може досягти чіткості, а уявлення стати поняттям». При цьому мову названо не засобом вираження готової думки, а механізмом її формування.

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ Процес поєднання поняття зі звуком в межах слова потребує пояснення, а тому дослідник вводить термін «діяльність почуття (відчуття)». «Діяльність почуття» виявляє себе у тому, що «при зіткненні з якимось предметом за посередництвом мислення утворюється уявлення про предмет». І якщо сам акт сприйняття суб'єктивний, то уявлення вже стає об'єктом (фактом) нашої свідомості. Оформлення уявлень відбувається за допомогою мови. Без процесу мовної об'єктивації неможливе утворення понять, які, в свою чергу, виступають основою нашого мислення.
- ◆ На переконання **Гумбольдта**, сказане стосується усієї інтелектуальної діяльності, що «за посередництвом звука матеріалізується у мовленні та стає доступною для людського сприйняття». Для дослідника «інтелектуальна діяльність та мова являють собою нерозривне ціле».

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ Мова та “дух народу”
(світогляд, менталітет)

В. фон Гумбольдт

Визначає народ як особливу, “духовну” форму існування людства, що характеризується мовною спільністю.

Мова й “духовна сила” народу розвиваються у тісному взаємозв’язку.

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ Вчений заявляє, що “мова усіма найтоншими фібрами своїх коренів пов’язана з народним духом (менталітетом)”. Відповідно, особливості духовного життя народу визначають національну своєрідність його мови.
- ◆ Концепція нерозривного зв’язку “духа народу” з мовою стає мішенню критики радянських філософів, суспільствознавців, лінгвістів.
В. фон Гумбольдта оголошено ідеалістом – людиною, яка невірно трактує природні та/або соціальні феномени, знаходячись у полоні хибних переконань та ілюзій.

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ Однак деякі дослідники звернули увагу, що **В. фон Гумбольдт** писав науковою мовою свого часу. Зважаючи на це, поняття "дух народу" слід розуміти як "духовне життя народу" – висловлювання, активно вживане в сучасній літературі, як і термін "менталітет". Щоправда, в його працях зустрічається й нейтральне словосполучення "мовна свідомість народу".
- ◆ Мова виступає засобом, що створює особливий "проміжний світ" між народом та середовищем, у якому він мешкає. Термін "проміжний світ" вчений пропонує розуміти як історично закріплену систему значень, за посередництвом якої відбувається "перетворення" позамовної дійсності на об'єкти нашої свідомості.

Вільгельм фон Гумбольдт

В контексті подібних міркувань

а теза: “Людина в

ключно, оскільки
залежить від

уявлень, живе

є мова”.

міркування в іншому
устрити в

гіпотезі

Сепіра-Уорфа, когнітивній лінгвістиці,
технологіях нейролінгвістичного
програмування та ін.

Гумбольдт однозначно заявляє: “За посередництвом того самого акту, внаслідок якого людина формує (виплітає) мову, вона вплітає себе в неї”. Відповідно, кожна мова описує навколо народу, котрому належить, своєрідне коло, звідки людина може вийти лише в тому разі, якщо вступає до кола іншої мови.

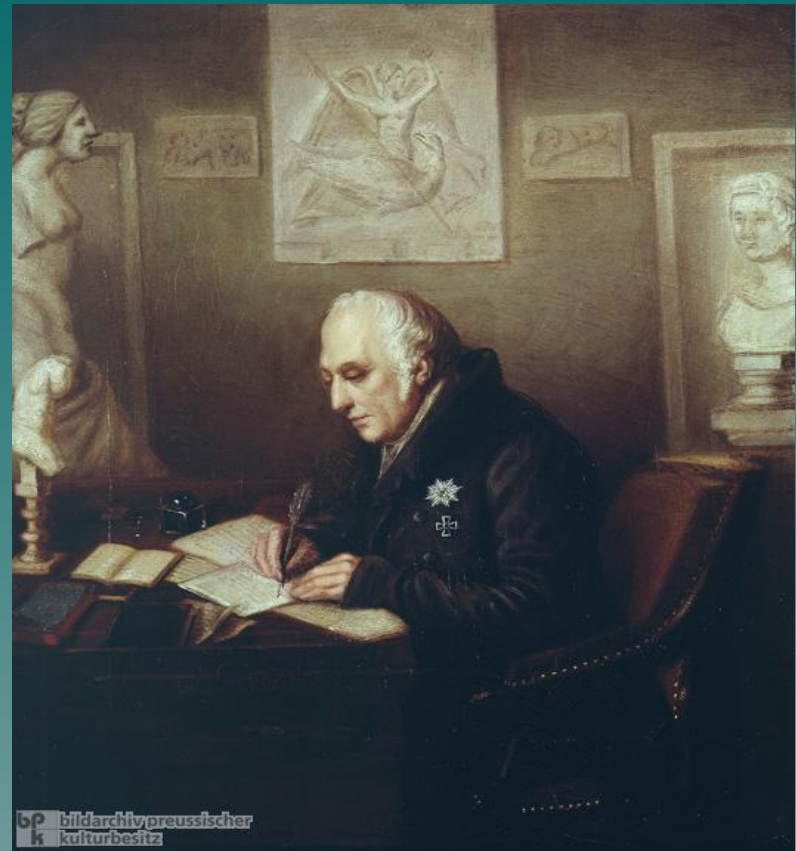

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ Вчений уточнює відому ще з середньовіччя тезу, що в мові відображено не стільки субстанційні (власні) властивості об'єктів, скільки ставлення до них людини. Слово – це не еквівалент об'єкта, сприйнятого органами почуттів, а результат його осмислення людиною. Як приклад він наводить три синонімічні позначення слона, що використовуються у санскриті: *двозубий, однорукий, двічіп'ючий*. Кожна з назв вмотивована різними характерними ознаками цієї тварини, а отже може бути використана для її ідентифікації.
- ◆ Відношення до нібито подібних об'єктів у різних мовах неоднакове, оскільки кожна з них виступає своєюрідною семантичною матрицею, в якій по-особливому позначено все, що нас оточує. Людина, яка оволодіває мовою задовго до повноцінного розвитку власної свідомості, розуму, тим самим засвоює й певний "спосіб поведження" із предметом, закріплений у конкретній мовній традиції.

Вільгельм фон Гумбольдт Дослідник

- ◆ Дослідник зауважує, що мова як колективне, соціальне явище активно діє на індивіда: чим більш свідомо той користується мовою, тим сильніше мова впливає на його мислення.
- ◆ Ідея "мовного світогляду" пов'язана з глибинними основами комунікації: люди розуміють один одного тому, що за допомогою звукових комплексів активують один і той самий сегмент в лацюжку чуттєвих уявлень. Внаслідок такої активації у свідомості з'являються відповідні, але не тотожні смисли.

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ Зважаючи на зазначену обставину, **по-перше**, розуміння сказаного співрозмовником завжди неповне, неідентичне тому, що мав на увазі продуцент повідомлення.
І, **по-друге**, незважаючи на втрати при передачі інформації, взаєморозуміння в принципі можливе, оскільки "спосіб поєднання поняття зі звуком однаковий для цього народу".
- ◆ Крім того, кожна природна мова для **В. фон Гумбольдта** — не замкнена в собі сфера значень, а відкрита система, включена до процесу культурного обміну з іншими мовами.

Вільгельм фон Гумбольдт

◆ Внутрішня форма мови

Мова складається з множини різноманітних елементів і відношень: слів, правил, аналогій, винятків. Основою, що об'єднує всі ці частини в єдине ціле, є т. зв. **внутрішня форма мови**.

ся про специфічний посіб поєднання для матеріалу та змісту, ий із менталітетом

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ Особливо тісно пов'язана з поняттям ***внутрішньої форми мови*** граматика.
Слідуючи за античною та середньовічною традиціями, напрацюваннями дослідників Відродження, Нової доби та Просвітництва, ***В. фон Гумбольдт*** звертається до граматики як основи мови. Вчений вводить поняття «граматичних світоглядів», пов'язаних зі своєрідністю духовного життя народів. Йдеться не лише про т. зв. ***граматичну форму***, оскільки «поняття форми мови виходить далеко за межі правил сполучення слів та навіть словотворення». Внутрішня форма мови визначається як вираження "народного духа" – світогляду, менталітету народу.

Вільгельм фон Гумбольдт

Август фон Шлегель Фрідріх фон Шлегель

- ◆ Внутрішня форма повинна мати матеріальний вияв, і найповніше синтез внутрішньої форми мови та звуків **відбувається в побудові слова**.
- ◆ Особливості побудови слова стають підставою для виділення типів мов. Загалом погоджуючись із типологічною (морфологічною) класифікацією **братів фон Шлегель, В. фон Гумбольдт** робить суттєве уточнення.

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ До вже виділених *флективних, аглютинативних, ізолюючих* мов **Гумбольдт** додає **інкорпорууючий тип** (деякі мови індіанців Америки та чукотсько-камчатські мови). Найдосконалішими серед цих чотирьох типів визнано *флективні* мови, в яких у “правильній” формі слова виявляється синтез зовнішньої (звукової) та внутрішньої форми. «Поки інкорпорууючі та ізолюючі мови відчайдушно намагаються поєднати в речення розрізнені елементи або одразу сформувавши речення зв'язаним і цілним, флективна мова ... за самою своєю природою не допускає, щоб ця віднесеність до цільної думки була відділена від окремого слова».
- ◆ Дослідник робить попередній висновок: усі типи, крім флективного, виявляють результат меншої роботи людських колективів над мовою, не торкаючись при цьому питання стосовно інтелектуальних здібностей їхніх носіїв.

Вільгельм фон Гумбольдт

- ◆ **Мова як діяльність**

Європейська лінгвістична традиція до середини XVIII ст. сприймала мову як явище статичне, практично не звертаючись до мовної динаміки. Існувало лише загальне поняття про т.зв. "псування мови", яке повинно піддаватися певним корективам. Подібне уявлення значною мірою зумовлене тим фактом, що зв'язок мови та свідомості розглядався без врахування чуттєвого сприйняття та його суб'єктивної своєрідності.

Вільгельм фон Гумбольдт

В. фон Гумбольдт навпаки відштовхується від єдності мови та внутрішньої духовної діяльності людини у створенні суб'єктивного образу об'єктивного світу в актові перетворення вражень від довкілля на одиниці думки.

Це означає, що мова є безперервною діяльністю духа, який «намагається перетворити звук на засіб вираження думки». Йдеться і про вираження конкретної думки окремої людини, і про виконання мовою комунікативної функції. Тому «мову слід розглядати не як мертвий продукт, а як творчий процес».

«Формою існування мови є розвиток», — підкреслює вчений, тим самим увиразнюючи, узагальнюючи концепцію історичного розвитку мови, формування якої припадає на другу половину XVIII — початок XIX століть.